

Prof. dr hab. Krystyna Modrzejewska

Tarnów Opolski, 27 IV 2023 r.

Instytut Nauk o Literaturze UO

Katedra Literatury Francuskiej i Frankofońskiej

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Zofii Małysy-Janczy

zatytułowanej : *Sztuki wizualne w teorii i praktyce artystycznej Michela Houellebecqa,*

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Wacława Rapaka

(promotor pomocniczy : dr Jakub Kornhauser)

Przedstawiona mi do oceny rozprawa napisana w języku polskim liczy 222 strony i obejmuje : wykaz skrótów stosowanych w pracy, wprowadzenie, trzy rozdziały, zakończenie oraz aneks zawierający ilustracje, bibliografię a także dwa streszczenia: jedno w języku polskim, drugie w angielskim. Praca dotyczy sztuk wizualnych w teorii i praktyce artystycznej Michela Houellebecqa, jednego z najważniejszych francuskich pisarzy współczesnych.

Tak określona problematyka badawcza pozwoliła Doktorantce skonstruować oryginalną pracę, która budzi ogromne zainteresowanie. O ile twórczość literacka Houellebecqa jest często i szeroko analizowana, to inne pola jego działalności: fotografia, kinematografia, muzyka czy działania performatywne - rzadko. Godna podziwu jest odwaga Doktorantki gotowej zmierzyć się z materią wielu dyscyplin m. in. socjologii, antropologii , filozofii a także aparatem krytycznym im właściwym. Umiejętnie użyte narzędzia badawcze i metodologie z zakresu historii sztuki, kultury wizualnej, socjologicznej teorii sztuki stanowią ogromny atut tej oryginalnej rozprawy, dającej możliwość wyświetlenia relacji intertekstualnych w dziełach Houellebecqa, otwartości pola praktyk artystycznych, aktywizacji różnego typu znaków oraz mediów. Recepcja i konceptualizacja sztuki współczesnej, opisy dzieł malarskich, rzeźbiarskich, architektonicznych, poprzez właściwie określone

obszary tematyczne dysertacji pozwalają na szeroki odbiór jego wrażliwości artystycznej czujnego obserwatora współczesnego, ponowoczesnego świata.

W obszernym wprowadzeniu tej dobrze skomponowanej dysertacji Doktorantka omawia aktywność literacką, fotograficzną i kinematograficzną Houellebecqa. Pokazuje jego sprawność w poruszaniu się na tych polach produkcji kulturowej i umiejętne wykorzystywanie artefaktów. Druga część wprowadzenia przygotowuje odbiorcę do rozważań dysertacji wskazując konsekwentnie stosowane przez autora *Platformy* melanz, hybrydowość, transgresje zarówno w warstwie tematycznej jak i formalnej. Doktorantka dowodzi powiązania Houellebecqa z tradycją powieści francuskiej XIX wieku skupiając się jednak na aspektach postmodernistycznych. Ta część pracy wyraźnie pokazuje wysokie kompetencje Doktorantki, która nie tylko interesująco wprowadza w tematykę badawczą i jasno formułuje hipotezy badawcze, ale jest bardzo dobrze zorientowana w tematyce badawczej i sprawnie porusza się w jej obszarze.

Bardzo ciekawy jest pierwszy rozdział rozprawy, w którym Houellebecq jawi nam się jako krytyk sztuki i architektury. Ekfrazy dzieł malarskich, rzeźbiarskich, architektonicznych, intermedialnych przywołane i trafnie komentowane przez Doktorantkę dowodzą, że mamy w Jej osobie do czynienia z doświadczonym odbiorcą, wrażliwym, rozumiejącym a przede wszystkim potrafiącym trafnie dobrać materiał znakomicie ilustrujący skomplikowaną osobowość artystyczną Houellebecqa. Jej czytelne analizy, zwłaszcza analiza sposobów reprezentacji ciała: jego deformacji, rozczłonkowaniu oraz obrzydzeniu i wstręcie zasługują na najwyższe uznanie. Podobnie jak rozważania na temat współczesnej architektury, wyrosłej z koncepcji modernizmu w perspektywie Houellebecqowskiej relacji przestrzeń-człowiek. Imponująca erudycja Doktorantki, dobre rozeznanie kontekstu antropologiczno-społecznego potwierdza przywołanie ważnych rozważań Zygmunta Baumana nt. płynnej nowoczesności czy Marca Augé nt. nie-miejsca.

Znakomity rozdział drugi omawiający estetykę kryzysu w *Mapie i terytorium* potwierdza po raz kolejny nie tylko kompetencje Doktorantki w trafnym doborze literatury przedmiotu, ale świetną orientację i sprawne operowanie właściwymi strategiami *Künstlerroman*, i to zarówno w warstwie tematycznej jak i formalnej. Imponujące są zwłaszcza Jej rozważania na temat *mimesis*, hypotypozy.

Tytuł trzeciego rozdziału *Strategie (nie)obecności* wskazuje, że tym razem Houellebecq poddany zostanie oglądowi jako twórca formuły „pozostawania żywym,” (*rester vivant*), artysta, przyjmujący pewną pozycję estetyczną wobec świata.

Z dużym zainteresowaniem czytałam drugi podrozdział poświęcony strategiom autokreacji Houellebecq na polu literatury, fotografii, filmu, a także w przestrzeni publicznej i mediach. Twórca, jak mało kto, potrafi generować napięcie między obecnością a nieobecnością. Doktorantka świetnie sobie radzi z tą złożoną materią, programowo nieprzewidywalną. Potrafi ją bowiem nie tylko przedstawić właściwie ale i trafnie usystematyzować, jako formy oporu artysty przeciwko modelom zachowania dominującym we współczesnym polu produkcji kulturowej. Jest to także wyraz buntu artysty przeciwko próbom zakwalifikowania czy przyporządkowania go konkretnej estetyce.

Zakończenie dysertacji potwierdza dojrzałość Doktorantki, która wskazuje nowych możliwości odczytania twórczości Houellebecq poprzez związki intertekstualne. Natomiast obecny w dziele dyskurs o sztuce współczesnej pozwala pisarzowi na poddanie krytyce dominujących w niej tendencji. Natomiast zdanie Doktorantki na temat sensu i możliwości walki artysty o swoje własne „ja” w dobie płynnej nowoczesności wybrzmiewa szczególnie trafnie.

Na uwagę zasługuje zawartość aneksu, który także potwierdza wysokie kompetencje Doktorantki. Trafny dobór obrazów z wystaw Houellebecq dopełnia obecność reprodukcji obrazu Rembrandta i Edwarda Burne-Jonesa pozwalając na palimpsestową lekturę Houellebecqowskich artefaktów. Uwzględnienie w aneksie kadru z nagrania wywiadu z zakłóconym odbiorem na s. 194 pokazuje bardzo ważny aspekt postawy Houellebecq – ironię w autokreacji swojego wizerunku.

Reasumując powyższe rozważania, bardzo wysoko oceniam oryginalność dysertacji, poszerzenie pola badawczego o pozaliteracką aktywność artystyczną Houellebecq. Cenne są tropy badawcze związane z jego wypowiedziami jako krytyka sztuki, zarówno w twórczości literackiej jak i innych formach – korespondencja, wywiady. Cała praca jest dobrze skonstruowana, konkluzje częściowe i końcowa są ważne i trafne. Potwierdzają dojrzałość Doktorantki - badacza literaturoznawcy, badacza nowoczesnego, który odważnie ale roztropnie wkracza na pole antropologii kultury.

Ponadto oryginalna perspektywa badawcza zakłada traktowanie dzieła Houllebecq'a jako dzieła otwartego, którego wartość estetyczna zwiększa się wraz z możliwościami jego interpretacji zwłaszcza, że autor mediatyzuje własną osobę włączając siebie do dzieła literackiego, fotograficznego czy filmowego. Wysoko oceniam rozważania Doktorantki zastanawiającej się nad pierwiastkami romantycznymi, pozytywistycznymi czy naturalistycznymi w twórczości autora *Serotoniny*. Interesujące są polemiki Doktorantki z Antoinem Jurgą dotyczące ucieczki Houllebecq'a przed współczesnością (s. 31), podobnie jak wnioski na temat zasady polifoniczności i hybrydyzacji dyskursów obowiązującej również na polu fotografii (s. 33). A kategoria kryzysu, przyjęta przez Doktorantkę jako punkt wyjścia do debaty nad współczesnością, jawi się jako ważna i trafna. Dzięki niej autor przekraczając nieustannie granice poprawności potwierdza „utrącenie znaczenia jednostki jako podmiotu sprawczego”. Świetne rozeznanie w świecie sztuk plastycznych, traktowanie „sztuki jako łuskanie”, malarskość sceny zbrodni i strzępy ciał porównywane do arabesek prowadzi do interesującej konkluzji nt. legitymizacji perwersji i okrucieństwa a także do poszukiwania coraz bardziej brutalnych doświadczeń we współczesnej sztuce (s. 46).

Przywołanie refleksji Gilles'a Deleuze'a dotyczących twórczości Bacona (izolacja, deformacja, rozproszenie), fascynacja materialnością ludzkiego ciała oraz nieograniczonymi możliwościami jego preparowania, rozważania Doktorantki na temat celebracji obumierania lub śmierci, ingerencji w ciało, właściwie wpisują się w wizualną reprezentację kondycji współczesnego człowieka (s. 52). Także przywołanie teorii percepcji Jamesa Gibsona dotyczącej podtrzymywania dynamiki społeczeństwa konsumpcyjnego (s. 66.) trafnie dopełnia obraz kondycji artysty. Musi on zmierzyć się z mechanizmami rządzącymi współczesnym światem sztuki w wymiarze symbolicznym i ekonomicznym (s.97).

Bardzo interesujące są uwagi Doktorantki dotyczące ingerencji tłumaczki w tkankę tekstu, komentująca użycie kursywy jako wyrazu nieufności autora wobec języka (s. 102), podobnie jak na temat efektu obcości wprowadzonego do powieści (s.106). Trafne przywołanie poglądów Williama Morrisa o sensie ludzkiej pracy i podkreślenie ich kluczowej roli w ewolucji tożsamości głównego bohatera *Mapy i terytorium* (s. 112), a w konsekwencji desakralizacja sztuki i sprowadzenie artysty do roli „wytwórcy sztuki” (s. 120).

Imponująca jest także czytelność teoretycznego wywodu Doktorantki na temat ekfrazy, hipotypozy (Riffatere, Eco, Barthes, Słodczyk, s. 122), możliwości interpretacyjnych, możliwości zaskakiwania czytelnika (s. 133) podobnie jak ciekawe rozważania na temat polskiego przekładu „rester vivant” (s. 147)”.

Wykorzystanie przez Houellebecq’a medialno-performatywnego potencjału współczesnego pola literackiego w dysertacji doktorskiej mgr Zofii Małysy-Janczy zasługuje na najwyższe uznanie.

Chciałabym zwrócić uwagę Doktorantki na kilka fragmentów rozprawy.

Moje wątpliwości budzą Jej rozważania na temat „jednoznacznego skategoryzowania” (s. 161) czy potrzeby „identyfikacji pisarza z konkretnym nurtem światopoglądowym” (s. 162). Podobnie zdanie na s. 162: „każda forma jego aktywizacji jest szeroko komentowana, świadcząc o tym, że władza symboliczna pisarza znacznie wykracza poza wąski obszar dyskursu artystycznego”. W zdaniu tym nie tylko „wąski obszar dyskursu artystycznego” jest wątpliwy, podobnie jak niejasne jest pojawienie się w tym kontekście władzy symbolicznej pisarza. Chciałabym, aby ten wątek rozważań Doktorantka rozwinęła podczas obrony dysertacji.

Podobnie określenie „kałający własne gniazdo” wymagałoby rozwinięcia wyjaśniającego (s. 163). Przywołany tam fragment nie obrazuje „zaniku tolerancji dla figury kałającego własne gniazdo”, jak pisze Doktorantka.

Rozwinięcie wywodów na temat Houellebecq’a jako twórcy powieści zaangażowanej pozwoliłoby na wyświetlenie cennych obserwacji Autora *Cząstek elementarnych* oraz jego wizjonerskich prognoz i trafnych diagnoz współczesnego świata (s. 165).

Porównanie recepcji twórczości Houellebecq’a z reakcją na powieść Gustave’a Flauberta *Pani Bovary* (1857) wymagałoby doprecyzowania, np. w jakich aspektach jest uprawnione (s. 169).

Powyższe uwagi nie zmieniają faktu, że mamy do czynienia z wartościową, dojrzałą i nowoczesną rozprawą doktorską, w której Michel Houellebecq’ jawi się jako autor ważny i osobny, budzący duże zainteresowanie także jako wytwór i świadectwo kondycji współczesnego człowieka w płynnej nowoczesności. Doktorantka potwierdziła, że powieść o artyście pozwala pokazać sztukę jako konstrukt społeczny oraz kryzys wpisany w postmodernistyczną dystopię. Natomiast jego walka o podmiotowość w trzech paradygmatach kultury —werbalnym, wizualnym i audiowizualnym, metoda

Houellebecqą „pozostawania żywym” w dobie płynnej nowoczesności, kryzysu, dzięki interesującej perspektywie oglądu przyjętej przez Doktorantkę nabierają nowego wymiaru.

Wysoki poziom naukowy Doktorantki potwierdzają także zaproponowane nowe perspektywy badawcze oparte na przekładzie intersemiotycznym czy komparatystyce intermedialnej (s. 188). Imponująca bibliografia daje świadectwo ogromnej, godnej podziwu, erudycji Doktorantki, jej szerokich horyzontów, jej dociekliwości, dając po raz kolejny do zrozumienia, że mamy do czynienia z Doktorantką wyróżniającą się a nawet wybitną. Potwierdza także Jej wcześniejsze zainteresowanie twórczością Houellebecqą- 5 artykułów opublikowanych przez rozprawą.

Cennym atutem pracy jest język, wartka narracja, czyniąca lekturę tekstu bardzo przyjemną.

Stwierdzam, z całym przekonaniem, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska mgr Zofii Małysy-Janczy spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki i wnioskuję do Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Zofii Małysy-Janczy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.